

Роман Лехнюк

**«Лише під проводом нашого ВПр. Єпископату
може нарід наш двигнути ся з занепаду»:
взаємини представників українського
християнсько-суспільного руху
з вищими ієрархами Греко-католицької церкви
в Галичині на початку XX ст.**

Roman Lekhniuk

«Only under the leadership of the our Episcopate our nation may get out of the decline»: relations of representatives of the Ukrainian Christian social movement with higher hierarchy of the Greek Catholic Church in Galicia in the early 20th c.

On the basis of publications in the newspaper «Ruslan» and epistolary material examined the relationship of Christian-social movement representatives, especially its leader Alexander Barvinsky, with higher hierarchy of the Greek Catholic Church – Metropolitan Andrey Sheptytsky and bishops Constantine Czechowicz and Hryhory Khomyshyn. Analyzed common and different in the views of these figures on actual problems of conservative environments and Ukrainian Galician society as a whole. It is alleged that the political influence of Christian-social movement which positioned itself as secular conservative force directly depended on the support of Church leaders. This support was not absolute, especially from the Metropolitan Andrey Sheptytsky, who tended to the common policy with the Ukrainian national democrats.

Keywords: conservatism, Christian-social movement, the Greek Catholic Church, Galicia, Alexander Barvinsky, Andrey Sheptytsky, Konstantin Czechowicz, Hryhory Khomyshyn

На основі публікацій часопису «Руслан» та епістолярних матеріалів розглянуто взаємини представників християнсько-суспільного руху, насамперед його лідера Олександра Барвінського, з вищими ієрархами Греко-католицької церкви – митрополитом Андреем Шептицьким, єпископами Костянтином Чеховичем і Григорієм Хомишиним. Проаналізовано спільне й відмінне у поглядах цих діячів на актуальні проблеми консервативних середовищ та українського суспільства Галичини загалом. Стверджується, що політичні впливи християнських суспільників, які позиціонували себе як світська консервативна сила,

прямо залежали від підтримки вищих церковних ієрархів. Ця підтримка не була абсолютною, особливо з боку митрополита Андрея Шептицького, який схилився до спільної політики з українськими національними демократами.

Ключові слова: консерватизм, християнсько-суспільний рух, Греко-католицька церква, Галичина, Олександр Барвінський, Андрей Шептицький, Костянтин Чехович, Григорій Хомишин

Загальноєвропейською тенденцією суспільно-політичного життя початку ХХ ст. була його секуляризація і залучення значно ширших, ніж раніше, мас людей. Невід’ємною складовою цих явищ виступали нові модерні ідеології, насамперед націоналізму і соціалізму, що кидали виклик усталеним соціальним і морально-етичним системам. Насамперед об’єктом атак ставала Церква, її вплив у політиці, консервативні цінності. Це зумовило різку опозиційність духовенства і світських консервативних середовищ до нових ідейних течій, що проявилось у двох напрямках – діяльності власне кліру, насамперед вищої католицької ієрархії, а також у формуванні світських консервативних партій, назви яких дуже часто містили складову «християнська». Однією з найвідоміших і найуспішніших організацій цього типу була австрійська Християнсько-соціальна партія на чолі з Карлом Люегером.

Ця тенденція не оминула Галичину, де теж було піддано сумніву провідну роль Греко-католицької церкви (далі – ГКЦ) в житті українського суспільства краю, яку вона утримувала протягом ХІХ ст. Крайній анти-клерикалізм Радикальної партії і секуляризаційний напрям Української націонал-демократичної партії (УНДП) (попри наявність у її складі багатьох священиків) зумовили пошук вищими ієрархами ГКЦ відповідей на ці виклики і значною мірою вплинули на ідейну платформу українського християнсько-суспільного руху – консервативного середовища на чолі з Олександром Барвінським (1847–1926). Воно опиралося на позитивні результати українсько-польського порозуміння («нової ери» 1890 р.), а в ширшому плані – на ідею «органічної праці», тобто поступового політичного, культурного й освітнього розвитку суспільства. Організаційними втіленнями руху почергово були Католицький русько-народний союз (КРНС), товариство «Руська громада» і Християнсько-суспільний союз.

Актуальність обраної теми зумовлена малою, порівняно з русофільською, націонал-демократичною і радикальною партіями, увагою істориків як до християнсько-суспільного руху загалом, так і його відносин

з греко-католицькою ієрархією. Вивчення цієї теми дасть змогу краще зрозуміти ідейний клімат тогочасної Галичини, дослідити особисті зв'язки між ієрархами і лідерами світських консерваторів, передусім О. Барвінським, їх еволюцію та роль як для митрополита і єпископів, так і для християнських суспільників. З'являється також змога проаналізувати ідеї церковного і світського консервативних середовищ щодо подолання викликів секуляризації і нових ідеологій, оцінку ними напряму розвитку українського суспільства краю.

Історія взаємин діячів християнсько-суспільного руху і вищих ієрархів ГКЦ не ставала в українській історіографії об'єктом самостійного і ґрунтовного вивчення. Окремі аспекти цієї проблеми розглянуто в межах ширших досліджень, присвячених історії християнсько-суспільного руху¹ або Церкви та її діячів². Основу джерельної бази дослідження складають дві групи матеріалів. Перша – це статті й дописи в періодичному виданні християнських суспільників газети «Руслан». Його редакційна політика, хоч і не повністю, дає змогу відтворити образи греко-католицьких ієрархів і ставлення християнських суспільників до їх діяльності. Друга група – матеріали, які зберігаються у відділі рукописів Львівської національної наукової бібліотеки України ім. В. Стефаника НАН України (далі – ЛННБУ ім. В. Стефаника; ф. 11: Барвінські, 93: Тит Ревакович) і Центральному державному історичному архіві України у м. Львові (далі – ЦДАУЛ; ф. 358: Андрей Шептицький). Передусім це листування між О. Барвінським і митрополитом Андреем Шептицьким, єпископами Григорієм Хомишиним, Костянтином Чеховичем.

Клерикалізм був ключовим елементом ідейної платформи християнсько-суспільного руху. Це поняття активно використовували в публікаціях, надаючи йому позитивного змісту³. Важливість клерикалізму неодноразово відстоювали у дискусіях з іншими в Галичині українськими ідейними середовищами та їх часописами⁴. Християнські суспільники проголошували опору на християнську традицію в «народній праці»⁵, вказували на потребу «християнізації» освіти, насамперед шкільної⁶, заперечували трактування релігії як приватної справи кожної людини⁷. Модерні ідеології вони вважали загрозою для християнського світогляду⁸. Крім соціалізму й лібералізму, критикували й націоналізм, який радикалізував суспільство і породжував «вузькоглядний шовінізм»⁹. Показовим прикладом ключової ролі, яку християнські суспільники від-

водили Церкві, є стаття О. Барвінського, в якій стверджувалася перевага церковного обряду над національністю для української ідентичності, оскільки людина вже при хрещенні стає його частиною, тоді як національна свідомість формується протягом життя¹⁰.

Така ідейна платформа зумовлювала прагнення християнсько-суспільного руху заручитися підтримкою вищої ієрархії ГКЦ. Найкращою для цього ситуація була наприкінці XIX ст., за митрополита Сильвестра Сембратовича (1836–1898). Направлена під час установчого з'їзду КРНС до влади делегація принесла звістку про повну підтримку ним нової організації¹¹. Після смерті Сембратовича відносини прихильників О. Барвінського з митрополитом ускладнилися. Митрополитом став станіславівський єпископ Юліан Куїловський (1826–1900), який майже не втручався в громадсько-політичні справи, а очолювану ним до цього єпархію видавці «Руслана» піддавали атакам за русофільство та родинний патерналізм у керівництві. Газета так відгукнулася на номінацію Юліана Куїловського: «Супротив доконаного факту іменованя еп. Куїловского митрополитом галицької Руси, остає нам лише сказати: Дай Боже, щоби те не стало ся, чого ми побоювали ся перед его іменованєм!»¹².

Великі надії християнські суспільники покладали на Андрея Шептицького (1865–1944). Консерватори сподівалися, що новий митрополит підтримає їхні починання¹³. Ще в часі буття владики Андрея станіславівським єпископом видавці «Руслана» активно висвітлювали і хвалили його діяльність. Після номінування в митрополитичий сан християнсько-суспільний часопис був активним захисником владики від нападів русофілів, націонал-демократів і польських середовищ. Русофіли регулярно критикували митрополита за «гоніння» та підтримку української течії, а видавці «Руслана» активно захищали ієрарха¹⁴. Показовим прикладом відкидання звинувачень націонал-демократів на адресу владики Андрея є реакція «Руслана» на статтю редактора «Діла» Лонгина Цегельського «Ad maiorem Poloniae gloriam», де автор звинуватив митрополита у валенродизмі, а його діяльність охарактеризував як цілковито шкідливу, спрямовану винятково на користь поляків¹⁵. У ряді публікацій «Руслан» рішуче виступив проти звинувачень на адресу митрополита, доводячи корисність його діяльності, й закидав автору та загалу націонал-демократів намагання підірвати авторитет Церкви задля власного самоутверджен-

ня¹⁶. «Руслан» став теж рупором невдоволеного публікацією в «Ділі» духовенства, чії офіційні протести, прийняті на деканальних зібраннях, він поміщував на своїх шпальтах¹⁷.

Полемізували видавці «Руслана» і з польською пресою, яка критикувала митрополита. Польські середовища, насамперед націонал-демократи, наполегливо твердили про зраду – перехід представника «давнього польського шляхетського роду» до греко-католицького обряду. В умовах загострення українсько-польських відносин у Галичині на початку XX ст. кожна дія митрополита, спрямована на захист і розвиток українства, викликала обурення польських часописів¹⁸. Видавці «Руслана» спростовували ці закиди, проте найактивніше обґрунтовували українське походження роду Шептицьких, а отже вибір обряду владикою як повернення до коренів¹⁹.

Звертав увагу «Руслан» на душпастирську діяльність митрополита Андрея. Часопис публікував його індивідуальні та спільні з іншими єпископами пастирські послання, додаючи власні коментарі. Видавці часопису висвітлювали також громадсько-політичну і культурну діяльність Андрея Шептицького, зокрема заходи щодо розширення мережі українських навчальних закладів²⁰. Не оминали увагою редактори «Руслана» участі владики у зборах українських депутатів²¹. Стосовно культурно-просвітницької і меценатської діяльності Андрея Шептицького, то «Руслан» інформував про організовані ним рільничо-академічні виклади для священників²², створення його зусиллями Народної лічниці²³, а також численні пожертви митрополита на розвиток української культури²⁴.

Висвітлюючи відносини Андрея Шептицького з русофілами, українськими націонал-демократами і польськими політичними середовищами, видавці «Руслана» фактично не подавали інформації про взаємини ієрарха з рухом, який сам часопис представляв. Така ситуація є свідченням позиції самого митрополита. Розуміючи непопулярність клерикалізму і неможливість утворення впливової клерикальної партії, Андрей Шептицький зробив ставку на порозуміння з Національно-демократичною партією²⁵. Іншою причиною, через яку християнські суспільники не здобули однозначної підтримки митрополита, стала їхня організаційна слабкість, яка була характерною для КРНС, «Руської громади» і Християнсько-суспільного союзу і не сприяла поширенню впливу цієї течії навіть серед духовенства²⁶.

Листування О. Барвінського і митрополита Андрея, а також між християнськими суспільниками, відкривають відмінну від зображеної у «Руслані» повної гармонії сторону відносин владики і світських консерваторів. У листах до свого лідера члени християнсько-суспільного середовища неодноразово висловлювали невдоволення надпартійністю митрополита. Найчастіше це безпідставно пояснювали його прихильністю до русофілів²⁷. Листування митрополита Андрея з О. Барвінським показує обмеженість цих стосунків. Утім, це не означає неприязні між ними. Листи витримані в дусі взаємної поваги: митрополит високо оцінював заслуги О. Барвінського для українського руху²⁸. Натомість О. Барвінський писав владиці, що лише той має необхідні якості, щоби разом з єпископами «згромадити під своїм сьвітлим проводом всіх здромислячих і вірній Христовій Церкві Русинів»²⁹.

Проявом приязних відносин Шептицького з Барвінським є також ділові прохання. Так, лідер світських консерваторів звертався до владики з проханням про протекцію при призначенні парохів³⁰, просив «врозумити» о. Зельського з Милятина, щоби той не критикував крайового маршалка Станіслава Бадені, прихильного, на думку О. Барвінського, до українців³¹. Натомість Барвінський, як депутат Галицького сейму і Державної ради, радник Двору, член бюджетної комісії, використовував свої можливості для поалагодження церковних справ, наприклад для підтримки проекту підвищення конгругі (державної виплати священникам)³². Також митрополит запрошував до себе О. Барвінського для обговорень актуальних справ³³. Намагаючись заручитися підтримкою владики, християнські суспільники неодноразово відвідували його у делегаціях³⁴.

Відвертістю та емоційністю з-поміж інших вирізняється лист О. Барвінського, написаний невдовзі після вбивства Мирославом Січинським намісника Галичини Анджея Потоцького 12 квітня 1908 р. У листі автор висловлював міркування щодо трагічності ситуації українців Галичини з огляду на пануючий радикалізм, засуджував безвідповідальність деяких депутатів і закликав митрополита очолити боротьбу з цими явищами задля визволення від «тероризму радикалів і отчайдухів»³⁵. Чи відповів на ці заклики митрополит – невідомо.

Якщо листи митрополита Андрея до О. Барвінського не містять оцінок поточної ситуації та емоційних висловлювань стосовно політичних подій, то в листах єпископів Хомишина і Чеховича власне про

це здебільшого йдеться. Стосунки Костянтина Чеховича (1847–1915) і О. Барвінського у формі листування почалися ще в 1895 р., тривали два десятиліття і є найбільшими за обсягом. Єпископ високо цінував Барвінського як людину високих моральних якостей і досвідченого політика³⁶. У 1895 р. лідер християнських суспільників пропонував майбутньому (з 1896 р.) єпископу взяти участь у виборах до Галицького сейму, але Чехович відмовився, посилаючись на брак політичного досвіду³⁷. Назагал перемиський єпископ завжди уникав відкритої політичної діяльності. Він часто не з'являвся на сеймові сесії, посилаючись то на небажані додаткові витрати³⁸, то на втому³⁹, то на велику кількість справ удома⁴⁰. Насамперед він піклувався про підтримку культурних і освітніх установ у власній єпархії, тому неодноразово звертався до О. Барвінського за допомогою в отриманні бюджетного фінансування для Дівочого інституту і бурси св. Миколая в Перемишлі, василіянського чину тощо⁴¹. Натомість у політичних питаннях він повністю покладався на О. Барвінського, регулярно звертаючись до нього за новинами⁴². Особу Чеховича, порівняно з митрополитом Андреем Шептицьким і єпископом Григорієм Хомишиним, украй рідко згадувала преса, у тому числі «Руслан». Переважно це були згадки про культурно-освітню діяльність або візитації⁴³.

Попри неучасть у політичних акціях, єпископ Костянтин зберігав дуже добрі стосунки з О. Барвінським, а також родичем і одним з провідних діячів християнсько-суспільного руху суддею Титом Реваковичем. Після смерті митрополита Сильвестра Сембратовича саме часопис «Руслан» агітував за Костянтина Чеховича як його наступника⁴⁴. У поглядах на стан і перспективи українства в Галичині погляди Чеховича багато в чому співпадали з ідеями християнських суспільників. Перемиський єпископ із недовірою ставився до участі молоді в політичних акціях⁴⁵, опозиційної політики⁴⁶ і підкреслював брак позитивної повсякденної роботи серед українців⁴⁷. Також він високо цінував «Руслан» і вважав, що інші архієреї і «всѣ добремислячи подопруть тоє дѣло»⁴⁸, хоча траплялося, що й гостро критикував редакцію⁴⁹.

На відміну від митрополита Андрея, єпископ Костянтин не уникав у листуванні відвертих оцінок суспільно-політичної ситуації. Під впливом розчарування через відмову О. Барвінського кандидувати на парламентських виборах 1907 р. він писав: «Фактично «моральна анархия» и куда ми зайдемо? Нема по prostu зь кимъ говорити, неможлива нѣяка акцѣя,

люде, здавалося розумні, йдуть на ослѣпъ за модними кличами... По просту руки опадають!»⁵⁰. Найвідвертішим і найемоційнішим є лист К. Чеховича до Т. Реваковича. На маргінесі листа Ревакович зазначив, що цей лист не слід публікувати за життя автора, а численні знаки питання, очевидно зроблені адресатом, свідчать про його здивованість різкістю оцінок. У листі єпископ піддав нищівній критиці політику націонал-демократів та позицію часопису «Діло», називаючи її вкрай радикальною, антидинастичною, антицерковною і антирелігійною⁵¹. Утім, навіть попри це, єпископ стояв за порозуміння національно-демократичного і християнсько-суспільного середовищ⁵².

Християнсько-суспільний рух орієнтувався на західну клерикальну традицію і в цьому знайшов одностайності в особі станіславівського єпископа Григорія Хомишина (1867–1945). Важливим заходом єпископа було заснування, поряд зі світськими інституціями, підпорядкованих Церкві культурно-просвітницьких товариств. Це мало нагадувати парафіяльним священикам про пріоритетність душпастирських обов'язків, з чим, на думку владики, світські товариства не справлялися через релігійну індиферентність⁵³. Хомишин забороняв духовенству передплачувати й читати газети, які містили матеріали антицерковного змісту. Сюди було віднесено не лише радикальні часописи, а й впливові національно-демократичне «Діло» й русофільський «Галичанин» (русофілів єпископ звинувачував у пропаганді православ'я)⁵⁴. Національні демократи й русофіли, своєю чергою, звинувачували єпископа в потуранні християнським суспільникам⁵⁵.

Погляди Григорія Хомишина, справді, мали помітну спільність із баченням ситуації християнськими суспільниками. Єпископ і християнські суспільники доволі легко знаходили спільну мову, свідченням чого є листи Григорія Хомишина. Він підтримував діяльність «Руської громади»⁵⁶ і Християнсько-суспільного союзу⁵⁷, намагався популяризувати товариство в межах єпархії⁵⁸, підтримував О. Барвінського в моменти політичних невдач⁵⁹. Йому ж він висловлював своє бачення суспільно-політичної ситуації, яке багато в чому повторювало позицію Костянтина Чеховича: «Мене жахом переймає нинішня ситуація. Бруди ллють ся з всіх боків, і дуже ся бою, щоби нарід руский не топив в тім багні. В темноті, яка залягла на цілім овиді нашого життя, навіть віруючі одиниці християнські сходять на манівці... На цілій лінії хаос, заміша-

не, заострена борба, а пристрасти взяли верх над розвагою і тактикою розумною»⁶⁰. Точка зору Г. Хомишина про те, що запорукою розвитку українців є «ухрестиянення суспільности»⁶¹ перегукувалася з публікаціями газети «Руслан», яку єпископ активно підтримував. Обговорюючи з митрополитом Шептицьким потребу християнського часопису, Хомишин висував на цю роль газету християнських суспільників⁶². Водночас він намагався коригувати редакційну політику часопису⁶³.

У відповідь видавці газети «Руслан» формували позитивний образ станиславівського владика, захищаючи його від критики поляків⁶⁴, українських націонал-демократів⁶⁵, а насамперед радикалів⁶⁶ і русофілів⁶⁷, для яких з різних причин єпископ був чи не найненависнішою постаттю у краї. Цікаво, що до призначення Хомишина станиславівським єпископом «Руслан» його гостро критикував, звинувачуючи в потуранні русофілам (і навіть дружбі з Володимиром Дудикевичем), недосвідченості, упертій безоглядності, використанні проповідниці «до простацької лайки», відсутності адміністративних здібностей; тоді фаворитом християнських суспільників був о. Платонід Філяс⁶⁸. Однак відразу після призначення Хомишина єпископом часопис кардинально змінив позицію на його користь⁶⁹.

Підтримка з боку вищих церковних ієрархів була вкрай важливою для консервативного середовища християнських суспільників, які, попри світськість, опиралися на духовенство. Активне листування (насамперед О. Барвінського) з митрополитом Андреем Шептицьким і єпископами Костянтином Чеховичем і Григорієм Хомишиним свідчить про спроби заручитись їх підтримкою і налагодити особисті взаємини. З усіма владиками Барвінський мав приязні особисті стосунки, однак у справі здобуття політичної та ідейної підтримки результати різнилися. Єпископів Костянтина і Григорія джерела дають підстави вважати одним з членів християнських суспільників. Найсильнішою була підтримка з боку станиславівського владика, який відкрито втручався в суспільно-політичні процеси. Натомість Чехович надавав християнським суспільникам радше пасивну підтримку, обмежуючись культурно-освітньою і меценатською діяльністю. Іншою була позиція митрополита Андрея Шептицького. Розуміючи слабкість християнсько-суспільного руху і його непопулярність серед інтелігенції чи навіть духовенства, він не реагував на заклики О. Барвінського розгорнути активну політичну діяльність, займав надпартійне становище, а згодом зробив ставку на по-

розуміння з УНДП, вважаючи, що тільки так можна зберегти Церкву як вагомий чинник життя суспільства, принаймні в культурній, соціальній і морально-етичній сферах.

Аналіз взаємин християнських суспільників з вищими ієрархами ГКЦ і сприйняття останніми ідей світських консерваторів показує різні підходи до вирішення дилем, що на початку ХХ ст. виникли перед церковними і світськими консервативними середовищами, а також різну їх ефективність. Клерикалізм групи О. Барвінського став однією з причин падіння популярності цієї політичної сили, а жорсткий опір заходам єпископа Хомишина засвідчив неможливість клерикальної політики Церкви в умовах масової політики, що стрімко секуляризувалася. Натомість відмова митрополита Андрея Шептицького від пропонованого О. Барвінським політичного проводу і зроблений ним акцент на культурно-освітній і душпастирській діяльності кліру, зміцнення його внутрішньої дисципліни стали ефективним вирішенням новочасних дилем.

- ¹ Аркуша О. Український християнсько-суспільний рух у Галичині на початку ХХ століття: політичне товариство «Руська громада» // Шляхами історії. Науковий збірник історичного факультету ЛНУ ім. Івана Франка. На пошану професора Костянтина Кондратюка. – Львів, 2004. – С. 63-99;
Мудрий М. Рукописні джерела до історії Християнсько-суспільного союзу в Галичині // До джерел. Збірник наукових праць на пошану Олега Купчинського з нагоди його 70-річчя. – Київ; Львів, 2004. – Т. I. – С. 421-440.
- ² Єгрешій О. Єпископ Григорій Хомишин: портрет релігійно-церковного і громадсько-політичного діяча. – Івано-Франківськ, 2006;
Расевич В. Митрополит Андрей (Шептицький) і проблема національно-політичної консолідації українців (1900-1918 роки) // Ковчег. Науковий збірник з церковної історії. – Львів, 2000. – Ч. 2. – С. 212-223.
- ³ «Клерикалом» п'янують отже кожного, що вірить у вічність, в Бога. Клерикалом є всякий, що бажає держати ся релігії, що не хоче стерпіти ніякого нарушення релігії, ніякого глузованя з віри, ніякого богохульства. Отже, всяке християнське переконанє, всякий християнський звичай є «клерикальний». Хто боронить сьвятости подружа, християнської школи, християнських звичаїв, сего п'янують ... «клерикалом» («Клерикал – клерикалізм» // Руслан. – 1909. – Ч. 221. – 3 (16) жовтня).
- ⁴ Див., напр.: Барвінський О. Страх перед «клерикальною» партиєю // Руслан (Львів). – 1911. – Ч. 106. – 16 (2) травня; Звідки взяв ся і що означає «клерикалізм»? // Руслан. – 1911. – Ч. 18. – 26 (13) січня.

- ⁵ З Різдом Христовим! // Руслан. – 1897. – Число на показ.
- ⁶ Школа, церква і держава // Руслан. – 1897. – Ч. 92. – 25 квітня (7 травня).
- ⁷ Релігія не є річю приватною // Руслан. – 1897. – Ч. 61. – 15 (27) березня.
- ⁸ Борба о християнський світогляд // Руслан. – 1912. – Ч. 42. – 24 (11) лютого.
- ⁹ Переписка учеників // Руслан. – 1903. – Ч. 20. – 25 січня (7 лютого).
- ¹⁰ На доказ важливості церковного обряду для національної ідентичності О. Барвінський писав, що «численні відступники від руско-катол. обряду в низших верствах на наших очах, а відтак і соціялісти, вичеркнувши віру із своєї програми, пропадають для рускої народної справи і ідеї, покинувши підвалини рускої Церкви. Не заперечиш і сему, що де вже погасла була зовсім національна свідомість, там руско-кат. Церква наново розбудила сю свідомість. Отже на мій погляд признане первенства вірі не тільки не може довести до понехтування народної справи а навпаки причиняє ся до єї скріплення і не може бути в тім ніякої суперечности (Барвінський О. Чи християнська основа може довести до понехування народної справи? // Руслан. – 1911. – Ч. 111. – 21 (8) травня).
- ¹¹ Нове руске товариство політичне у Львові // Правда (Львів). – 1896. – Ч. 41. – 11 (23) жовтня.
- ¹² Після події! // Руслан. – 1899. – Ч. 9. – 13 (25) січня.
- ¹³ Ці очікування були оприлюднені в статті з нагоди 200-ліття переходу Львівської єпархії на унію: «Сієя надія, що небавом вже стане на чолі Руско католицької Церкви муж, що скріпить і обезпечить її підвалини, які старають ся підорвати з одного боку ті, що бажали би втрути Русь в темряву схизми, а другі, що бажають з серця нашого вирвати всяку віру. Серед темряви тої, яка нині залягає Галицку Русь, сходить сонце надії, що своїм світлом розжене темряву і теплоотою огріє і покріпить серця руского народу...» (1700-1900 // Руслан. – 1900. – Ч. 222. – 1 (14) жовтня).
- ¹⁴ Борба галицьких москвичів проти руско-католицького єпископату // Руслан. – 1910. – Ч. 79. – 21 (8) квітня; В обороні Є. Е. Митрополита Шептицького // Руслан. – 1910. – Ч. 171. – 14 (1) серпня; Напасть «Галичанина» на Ексцеленцію Митрополита // Руслан. – 1912. – Ч. 88. – 21 (8) квітня.
- ¹⁵ Цегельський Л. *Ad maiorem Poloniae gloriam* // Діло (Львів). – 1908. – Ч. 182. – 14 (1) серпня.
- ¹⁶ Напастановане руско-католицького єпископату // Руслан. – 1908. – Ч. 180. – 9 (22) серпня; Сушко О. Чи «*Ad maiorem Poloniae gloriam*»? // Руслан. – 1908. – Ч. 179. – 8 (21) серпня.
- ¹⁷ З нагоди напасти «Діла» на Є. Е. Митрополита Шептицького // Руслан. – 1908. – Ч. 206. – 11 (24) вересня; Ч. 213. – 19 вересня (2 жовтня).
- ¹⁸ Всепольска напасть на Впр. Митрополита // Руслан. – 1906. – Ч. 39. – 18 лютого (3 березня); Напасть на ВПреосвященого Митрополита //

- Руслан. – 1902. – Ч. 6. – 8 (21) січня; Шукають винувника // Руслан. – 1903. – Ч. 228. – 8 (21) жовтня.
- ¹⁹ Муринаська мораль // Руслан. – 1904. – Ч. 211. – 19 вересня (2 жовтня); Шляхта а люд // Руслан. – 1903. – Ч. 220. – 28 вересня (11 жовтня).
- ²⁰ Знаменна мова в палаті вельмож // Руслан. – 1910. – Ч. 135. – 1 липня (18 червня); Руска гімназія в Станіславові в шкільній комісії // Руслан. – 1902. – Ч. 140. – 23 червня (6 липня).
- ²¹ Ексц. Митрополит Шептицький між рускими послами // Руслан. – 1907. – Ч. 158. – 15 (28) липня.
- ²² Рільничо-академічні виклади для священників // Руслан. – 1906. – Ч. 261. – 26 листопада (9 грудня).
- ²³ Народна лічниця у Львові // Руслан. – 1903. – Ч. 59. – 13 (26) березня.
- ²⁴ Кураторія «національного Музея» у Ексц. Митрополита // Руслан. – 1911. – Ч. 153. – 14 (1) травня; Щедрий дар // Руслан. – 1902. – Ч. 177. – 9 (23) серпня.
- ²⁵ Расевич В. Митрополит Андрей (Шептицький)... – С. 212.
- ²⁶ Про недієздатність КРНС писав її голова о. Іван Чапельський: Львівська національна наукова бібліотека ім. Академії наук України ім. В. Стефаника (далі – ЛННБУ ім. В. Стефаника. – Відділ рукописів. – Ф. 11 (Барвінські). – Спр. 2720 / п. 163. – Арк. 30 (Лист І. Чапельського до О. Барвінського, 27 січня 1901 р.).
- ²⁷ ННБУ ім. В. Стефаника. Відділ рукописів. – Ф. 11. – Спр. 886 / п. 70. – Арк. 6зв. (Лист М. Герасимовича до О. Барвінського, 8 березня 1901 р.); Спр. 2483 / п. 149. – Арк. 90 (Лист К. Студинського до О. Барвінського, 13 травня 1905 р.).
- ²⁸ Там само. – Спр. 2785 / п. 166. – Арк. 10 зв. (Лист А. Шептицького до О. Барвінського, 3 листопада 1920 р.).
- ²⁹ Центральний державний історичний архів України у м. Львові (далі – ЦДАУ у Львові). – Ф. 358 (Андрей Шептицький). – Оп. 1. – Спр. 214. – Арк. 24 зв. (Лист О. Барвінського до А. Шептицького, 25 квітня 1908 р.).
- ³⁰ Там само. – Арк. 4 (Лист О. Барвінського до А. Шептицького, 12 лютого 1901 р.).
- ³¹ Там само. – Арк. 5 (Лист О. Барвінського до А. Шептицького, 19 липня 1901 р.).
- ³² Там само. – Арк. 13 (Лист О. Барвінського до А. Шептицького, 14 березня 1905 р.).
- ³³ ЛННБУ ім. В. Стефаника. Відділ рукописів. – Ф. 11. – Спр. 2785 / п. 166. – Арк. 4 (Лист А. Шептицького до О. Барвінського, 9 лютого 1907 р.).
- ³⁴ Це могли бути як численні офіційні делегації (як-от 13 липня 1901 р.), так і відвідини митрополита двома представниками руху (як-от візит К. Студинського і Євгена Гузара у справі передачі «Народного дому» від

- русофілів до народовців) (ЛННБУ ім. В. Стефаника. Відділ рукописів. – Ф. 93 (Тит Ревакович). – Спр. 10 / п. 1. – Арк. 46 (Записка О. Барвінського Т. Реваковичу, 13 липня 1902 р.); Ф. 11. – Спр. 2201. – Арк. 51зв. (Лист Т. Реваковича до О. Барвінського, 24 листопада 1905 р.).
- ³⁵ ЦДІАУ у Львові. – Ф. 358. – Оп. 1. – Спр. 214. – Арк. 26 (Лист О. Барвінського до А. Шептицького, 30 квітня 1908 р.).
- ³⁶ ЛННБУ ім. В. Стефаника. Відділ рукописів. – Ф. 11. – Спр. 2737 / п. 164. – Арк. 34зв. (Лист К. Чеховича до О. Барвінського, 3 березня 1907 р.).
- ³⁷ Там само. – Спр. 2736. – Арк. 8 (Лист К. Чеховича до О. Барвінського, 23 червня 1895 р.).
- ³⁸ Там само. – Арк. 73 (Лист К. Чеховича до О. Барвінського, 26 грудня 1901 р.).
- ³⁹ Там само. – Арк. 95 (Лист К. Чеховича до О. Барвінського, 5 жовтня 1903 р.).
- ⁴⁰ Там само. – Арк. 85 (Лист К. Чеховича до О. Барвінського, 25 грудня 1902 р.).
- ⁴¹ Там само. – Арк. 93-94 (Лист К. Чеховича до О. Барвінського, 30 вересня 1903 р.).
- ⁴² Напр.: Там само. – Арк. 75зв. (Лист К. Чеховича до О. Барвінського, 10 лютого 1902 р.).
- ⁴³ Преосвящений Єпископ Константин Чехович // Руслан. – 1907. – Ч. 1. – 1 (14) січня; Преосв. Єпископ Чехович виїздить на візит. Потел. деканата // Руслан. – 1905. – Ч. 98. – 3 (16) травня.
- ⁴⁴ Після події! // Руслан. – 1899. – Ч. 9. – 13 (25) січня.
- ⁴⁵ ЛННБУ ім. В. Стефаника. Відділ рукописів. – Ф. 11. – Спр. 2736 / п. 164. – Арк. 75зв. (Лист К. Чеховича до О. Барвінського, 10 лютого 1902 р.).
- ⁴⁶ Там само. – Арк. 110зв. (Лист К. Чеховича до О. Барвінського, 4 вересня 1904 р.).
- ⁴⁷ Там само. – Спр. 2737 / п. 164. – Арк. 15 (Лист К. Чеховича до О. Барвінського, 28 грудня 1905 р.).
- ⁴⁸ Там само. – Арк. 1зв. (Лист К. Чеховича до О. Барвінського, 6 січня 1905 р.).
- ⁴⁹ Такий випадок мав місце 1912 року, коли «Руслан» у двох статтях розкритикував поширення русофільства і православної агітації в Перемиській єпархії. Єпископ Костянтин сприйняв ці дописи як особистий докір і навіть пригрозив припинити передплачувати газету. Також для нього була неприйнятною публічна критика християнсько-суспільним часописом єпископа. Див.: ЛННБУ ім. В. Стефаника. Відділ рукописів. – Ф. 11. – Спр. 2738 / п. 164. – Арк. 16-17 (Лист К. Чеховича до О. Барвінського, 1 січня 1912 р.).
- ⁵⁰ Там само. – Спр. 2737 / п. 164. – Арк. 38зв. (Лист К. Чеховича до О. Барвінського, 3 травня 1907 р.).

- ⁵¹ Там само. – Ф. 93. – Спр. 112 / п. IV. – Арк. 5-6зв. (Лист К. Чеховича до Т. Реваковича, 24 червня 1908 р.).
- ⁵² Там само. – Ф. 11. – Спр. 2738 / п. 164. – Арк. 50 (Лист К. Чеховича до О. Барвінського, 14 червня 1914 р.).
- ⁵³ Єгрешій О. Єпископ Григорій Хомишин... – С. 22.
- ⁵⁴ Травля русско-народной партії въ станиславовской епархії // Галичанинъ (Львів). – 1908. – Ч. 78. – 4 (17) квітня.
- ⁵⁵ Камо грядете? // Галичанинъ. – 1908. – Ч. 74. – 30 березня (12 квітня); Собачий куток // Руслан. – 1911. – Ч. 123. – 6 червня (24 травня).
- ⁵⁶ ЛННБУ ім. В. Стефаника. Відділ рукописів. – Ф. 11. – Спр. 2665 / п. 160. – Арк. 1зв. (Лист Г. Хомишина до О. Барвінського, 5 травня 1904 р.)
- ⁵⁷ Там само. – Арк. 68 (Лист Г. Хомишина до О. Барвінського, 8 січня 1913 р.).
- ⁵⁸ Там само. – Арк. 42 (Лист Г. Хомишина до О. Барвінського, 29 жовтня 1910 р.).
- ⁵⁹ Там само. – Арк. 50 (Лист Г. Хомишина до О. Барвінського, 4 травня 1911 р.).
- ⁶⁰ Там само. – Арк. 22 (Лист Г. Хомишина до О. Барвінського, 4 січня 1908 р.).
- ⁶¹ Там само. – Арк. 31-31зв. (Лист Г. Хомишина до О. Барвінського, 24 січня 1909 р.).
- ⁶² Там само. – Арк. 11-11зв. (Лист Г. Хомишина до О. Барвінського, 12 січня 1906 р.).
- ⁶³ Там само. – Арк. 23-23зв. (Лист Г. Хомишина до О. Барвінського, 4 січня 1908 р.), 28–28зв. (22 травня 1908 р.), 57 (19 жовтня 1911 р.).
- ⁶⁴ Нагінка на руского владику // Руслан. – 1905. – Ч. 96. – 30 квітня (12 травня).
- ⁶⁵ Відкрили вже зовсім шелом! // Руслан. – 1907 (1908). – Ч. 286. – 23 грудня (5 січня).
- ⁶⁶ Напр.: Напасти «Галичанина» // Руслан. – 1907. – Ч. 143. – 27 червня (10 липня).
- ⁶⁷ Напр.: Testinonium paupertatis... // Руслан. – 1907. – Ч. 8. – 11 (24) січня; Ч. 9. – 12 (25) січня; Ч. 10. – 13 (26) січня.
- ⁶⁸ Хомишин, о. // Руслан. – 1903. – Ч. 26. – 2 (15) лютого; Допись (з кругів духовенства станиславівської епархії) // Руслан. – 1903. – Ч. 156. – 12 (25) липня.
- ⁶⁹ Станиславівский владка // Руслан. – 1904. – Ч. 54. – 7 (20) березня.